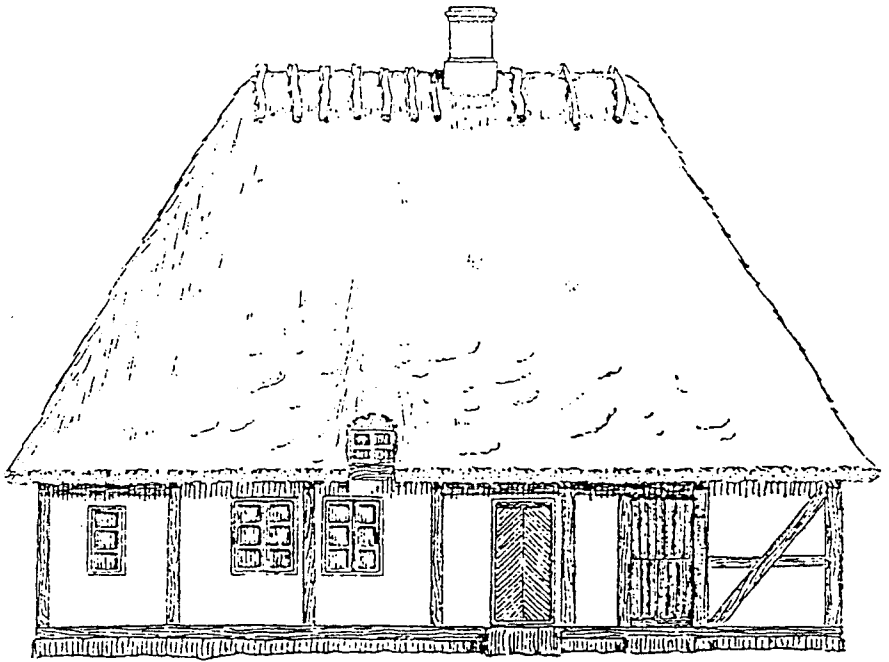

Killehuset

*ett torp vid
Offerkällan i Värby*

Spedala kommun, kulturaodelningen 1997

Killebuset

Värby 44:82

Killebuset är ett litet torp troligen byggt på 1830-40-talet under Torups slotts dåvarande ägare boomarskalken friberre G J Coyet.

Det var vanligt att bondgårdar och torp under de större godsens inte följde de gängse byggnadstraditionerna utan istället hade avvikande former framkallade efter godsägarens personliga vilja, smak och intresse. På så vis kunde resultatet bli både vackert och pittoreskt. Så är fallet med det lilla torpet vid offerkällan i Värby.

Killebuset kan eventuellt vara i friesisk stil med en nästan kvadratisk plan byggt i korsvirke med fack i kline, lersten och tegel. Det är vitputsat men har synlig röd timra. Taket är belöalmat och täckt av vass. I vinkel ligger en mindre uthuslänga också den vitputsad och med synlig röd timra.

Killebuset överläts som gåva av AB Villaproduktion till dåvarande Bara kommun den 29/12 1976. I mitten av 1980-talet genomförde Soedala kommun en välbehövlig renovering med Länsantikvaren som rådgivare. Sedan dess hyrs buset ut för utställningar, mindre sammankomster, Midsommarfirande m.m.

Killebuset ligger i anslutning till Offerkällan i Värby, därav namnet; "killa", ett gammalt skånskt ord för källa.

En uppteckning från 1942
berättar följande
om Offerkällan i Värby:

"Den s k offerkällan i Värby vid vägen mot Skammarp är endast en delvis raserad gammal brunn, men den har visst efter vad jag sport varit anlitad i kanske mer än 200 år som offerkälla. Det var alltid brukligt att offra där midsommarafton, sades det, och då dansades det också där på vägen bredvid. Då samlades hela traktens ungdomar där, talade min mor om. Det kom då folk ditt visst från hela häradet, ja, från andra närliggande häradar också. De kom både körande, ridande och gående, ofta i stora skaror, för att offra i källan, som de trodde var undergörande samt för att bli bekanta med andra som de ej förut känt, och för att dansa. De som kom långt borta ifrån brukade alltid ha både mat och brännvin med sig som de bjöd på överlag för att få nya bekantskaper.

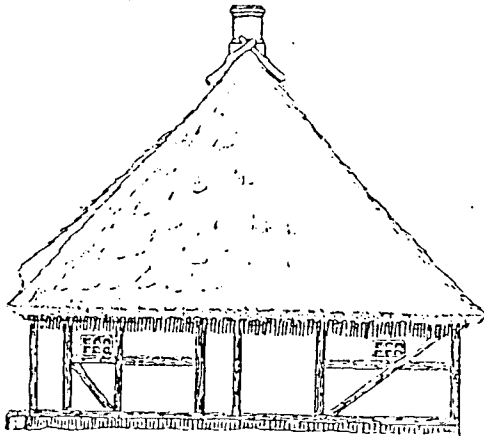
Men det allra första de gjorde när de kom dit, så skulle de offra som det hette. Då kastade de pengar i källan och mumlade något som ingen skulle höra och så trodde de sig ha uppfyllt all rättfärdighet, så enfaldiga var de på den tiden.

Det var visst på 1850-talet som min mor och hennes syster började gå dit, och då kom ju också folk från de närliggande byarna, Mölleberga, Flyby och Bjärsböge och många där omkring för att offra och roa sig. Men de offrade ju för helt olika ändamål. Bönderna för att få stor och vacker gröda, bra djur och mera sådant, torparna likaså, de gamla och sjuka för sin hälsa, de unga för sin kärlek, den syndige för förlåtelse. Så var det ju alltså helt olika bevekelsegrunder de kom dit, men ändå mest för att träffa bekanta och roa sig.

De rika, de offrade i vanliga fall en plåt (33 öre) eller i undantagsfall en tredaler (48 öre). De andra en toloskilling (24 öre) men drängar och pigor bara en styver (3 öre) eller en gammal byxknapp.

Det var också en risk att kasta alltför stora pengar i källan, ty då trodde folk att den personen hade något särskilt grovt brott på sitt samvete, som han ville sona. Ja, så var tron på den tiden. Men sedan på natten så sades det at spelmannen Grönvall i Värby och hans pågar de öste källan tom och rensade den och tog pengarna, ty de hade ju varit där och spelat fiol om källan."

Kanske var det spelmannen, som tog pengarna. Men tidvis kom de också de fattiga tillgodo. Vid en visitation år 1822 påpekade biskopen att källkulturen knappast var i öoverensstämmelse med kyrkans lära, men ändå fanns det något försonande. Det var nämligen de fattiga, som fick dela på de pengar som påträffades i källan.

Hälsokälla, kapell och "smy-kru" ^{SkD} drog stora folkmassor till Värby

De byar som lämnats oröda av den moderna utvecklingen är i våra dagar få. En sådan by är Värby i Bara socken. Här har bebyggelsen i stort sett fått behålla sin gammaldagsprägel, och bylivet går lugnt och stilla i sina gamla färör vid sidan av allfarvägens buller.

En fläkt av gammal allmoged, idyll och lantlig frid dröjer ännu kvar bland de vitkalkade, halmtäckta korsvirkeshusen, vare sig det nu är en vinterdag med tynande snö på taken eller en solig somardag med blommande stockrosor, myntha och lavendel i de små täpporna. Bynamnet harmonierar emellertid inte helt med byns stillhet och idyll. Värby, som i äldre tider skrevs Vaerby betyder nämligen "den blåsiga byn". Bynamnet förekommer i en gammal ordlek i Bara härad. När det varit storm, och halmen blåst av taken, brukade man säga: "Här har Värby täckare vad!"

Under medeltiden var Värby medelpunkten för ett rikt och brokigt liv. Här fanns sedan gammalt en undergörande källa, dit ärligen stora skaror av sjuka och skröpliga människor drog för att dricka det hälsobringande vattnet och nedlägga offer. I Värby låg fordom intill källan ett kapell, benämnt Heliga Lekamens kapell, lydande under Böringe kloster. Här höll benediktinerklostrets munkar själanässor och räknade in offerpengarna åt kyrkan. Med reformationen försvann emellertid kapellet i Värby. I Prästrelationerna 1624 berättade sockenprästen Christen Olufsen om det då försvunna kapellet och den hälsobringande källan följande: "Paa Vaerby marck haffuer verrit en gamell Capell, som dog nu er ödelagt, huilcken dj kallede helig Legems Capell, thill huilcken mange vandföre och skröbellige

Menischer bleffue förde om Hielp och Raad och sigis att vere hiulpne." Hybyprästen Frostén Swanander berättar 1796 i sin latinska beskrivning över Bara härad: "Dissertatio gradualiis de territorio Bara", att kapellet's ruiner då var försvunna, men att källan ännu var i flitigt bruk. Särskilt vid sommartiden på S:t Hans afton kom sjuklingar till Värby. De drack av källvattnet, gjorde korstecknet och nedlade offerpengar. Ännu på 1880-talet gick byns ungdomar till källan och dansade på ången. Av de mynt, som nedlagts i källan framgår, att källan använts ännu ett gott stycke in på detta århundrade. Den gamla källan i Värby med anor från heden tid utmärkes nu av en steninfattning, anlagd på initiativ av friherrinnan Henriette Coyet, en öm vårdarinna av hembygdens minnesmärken.

"Smy-kru" på 1880-talet

Under 1800-talets senare hälft hölls krog i Värby. Det var det s. k. Millianders kru, uppkallat efter innehavaren Jonas Millander, f. i Kävlinge 1820. Rülseu, som bedrevs som "smy-kru", d.

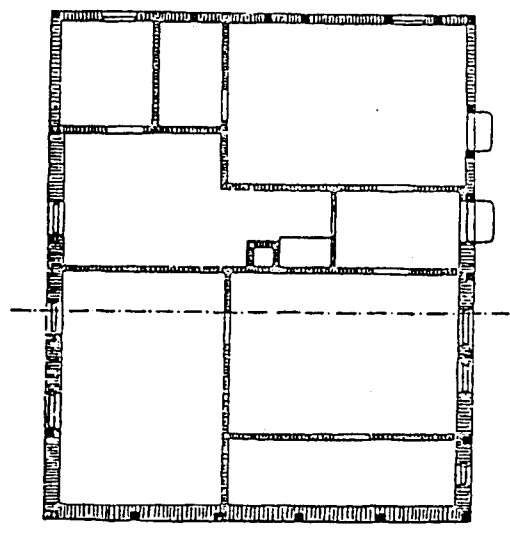
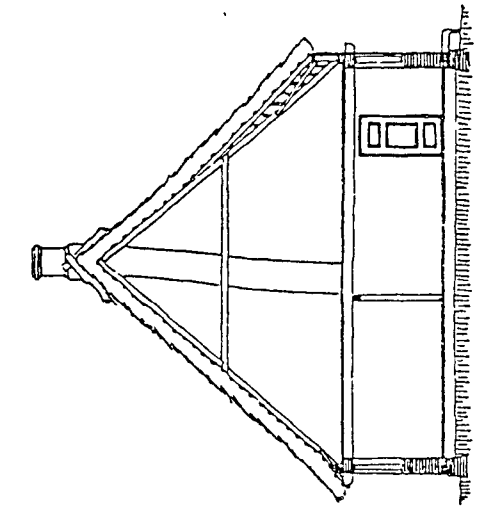
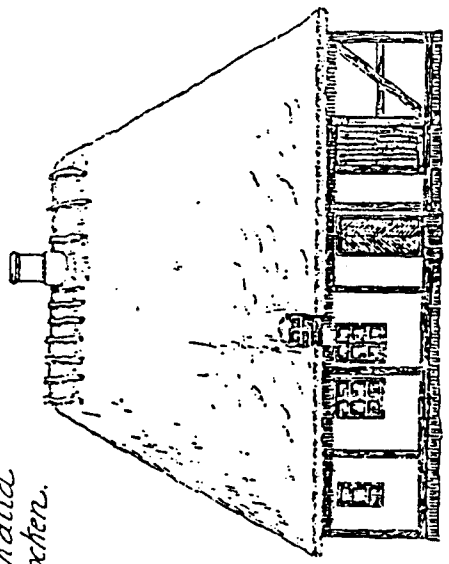
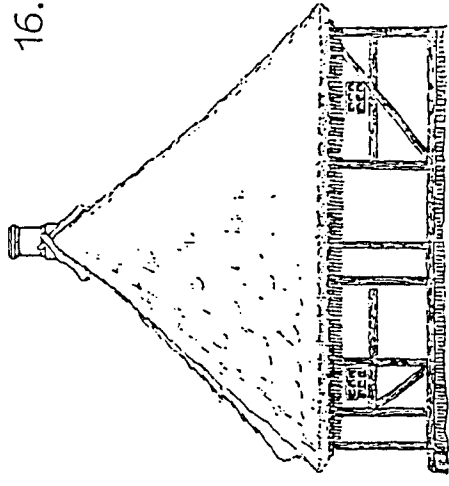
v. s. lönnkrog, var inrymd i det ännu kvarstående Värbyhus nr 39, nu bebott av Per Boman, som kommer ihåg krogen från sin barndom. Krogen utmärktes med en väggskytit, på vilken det stod: "Här säljes icke öl." Ordet "icke" var emellertid målat med så små bokstäver, att det inte syntes från vägen, varför de vägtarande uppfattade skyltens text som: "Här säljes öl" och stånade till, vilket ju också var meningen. Men med den finurliga skylten ansåg sig kroginnehavaren vara skyddad mot länsmannen. En gammal man, som besökt "Millianders kru" på 1880-talet har berättat, att den vanligaste trakteringen var "en bier och en sup". Som ersättning här- för brukade man lägga en "tolvskilling" i fönsterkarmen, när man gick. Detta tillvägagångsätt var det för ett "smy-kru" vanliga. Innehavaren bjöd en trött och frusen vägtarande på en sup och var noga med att framhålla detta. Den vägtarande skänktes i sin tur en slant för det han fått värma sig en stund i stugan. Om betalning för supen var det aldrig tal. Så kringgicks lagens bestämmelser.

Rallare hade respekt för sabel

Jonas Millander drev också i sitt hus en blygsam affärsrörelse. Mest sålde han tobak och smus. Sina varor hämtade han i Malmö, dit han for efter sin "öslänning", som var känd överallt i byarna utmed Sallerups å. En gammal kavalleri-officer, den mest kände Värbybon, ihågkommes som en ståtlig men barsk man. För att inge respekt hade han en gammal kavallerisabel hängande ovanför disken i krogrummet. Med denna lär han ännu vid hög ålder vid flera tillfällen ha jagat bort några rädlare, som på sommaren 1893 byggde Genarpsbanan, och vilka vid flera tillfällen uppträdde synnerligen bryskt och pockande i trakten.

Värby källa
Bura socken.

16.

Uppmått år 1916
vid Lth Skins ka konälggmästare-
skarsen i Hönöns fohögskola.

*Skriften är sammanställd
av Karin Leeb-Lundberg 1997
Illustrationer (ritningar) är ur "Skånska gårdar och hus"*

Källor:

*"Närmiljö i Bara" Kulturbistoriska byggnadsmiljöer i Bara kommun
(Naturvårdskommittén i Bara kommun, 1972)*

*"Ströötåg i kulturlandskapet (Naturvårdskommittén i Bara kommun,
1976)*

"Skånska gårdar och hus" (1916)

*"Skånska Dagbladet" Hälsokälla, kapell och "smy-kru" drog stora
folkmassor till Värby (artikel 13 februari 1954, undertecknad H.A.)*

Anders Reisneri

Knut Jönsson